

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 25.01.24

Om leksikonet: https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/om_leksikonet.pdf

Eksillitteratur

Litteratur skrevet av forfattere som lever i eksil. Eksillitteratur har også blitt kalt “diasporic literature”. Det er litteratur av personer som lever permanent i en annen kultur enn den de oppfatter som sin hjemlige og egentlige. Bøkene kan handle om personer i eksil, men må ikke gjøre det. Viktige temaer er kultursjokk og identitets-spørsmål i møte med et nytt språk og en fremmed kultur.

“Ordet exil kommer av latinets *exilium*, som betegner landsförvisning, såväl själva fördrivningen från hemlandet som tillståndet att vara i landsflykt.” (Olsson 2011 s. 25)

Det har skjedd masseutvandring og -innvandring, og mange har flyktet på grunn av religiøs eller etnisk undertrykkelse, fattigdom, krig eller politisk forfølgelse. Imperialismen har skapt store omveltninger, og mange har blitt fordrevet eller forholdsvis frivillig søkt en bedre framtid i andre land.

Eksilforfattere lever under andre betingelser enn forfattere i “indre eksil” (eller “indre emigrasjon”), dvs. de forfatterne som forblir i hjemlandet (som oftest en diktaturstat). Indre eksil er en tilstand der forfattere protesterer gjennom å trekke seg tilbake fra det offentlige liv og slutter å skrive som en stille protest. De markerer altså sin opposisjon gjennom taushet og fravær. “Landsflykten kan vara mer eller mindre frivillig eller påtvingad utifrån. Den kan vara inre eller yttre.” (Olsson 2011 s. 8)

“In one “voluntary” mode – as a form of individual or group protest against an oppressive regime – some people chose isolation without leaving the country: such an inside/outside condition used to be called *exile intérieur* or *inneres Exil*. The usual meaning of “exile,” however, referred principally to members of a nation (country or State) who were displaced, by force or by choice, beyond its borders and lived in a “foreign” country, a foreign society” (Nora M. Alter i <http://new.prairiepress.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1409&context=sttcl>; lesedato 22.04.16).

Eksiltilværelse er en “gränsövergång med djupa konsekvenser för identitet, språk og tänkande.” (Olsson 2011 s. 9). Forfatteren trenger å skape seg en ny identitet, og dette skjer ikke minst gjennom skrivingen.

“Eksil som omgrep kallar gjerne på spørsmål rundt *kva* eksil er, *kven* som er i eksil og *kvifor* nokre hamnar i eksil. Er det mogleg å skilje mellom ulike former for eksil, til dømes mellom reelle eksil, det vil seie eksil der den eksilerte er utsett for tvang eller eksilet på andre måtar er livsnødvendig, og eksil som er sjølvpålagde? Sistnemnde kan typisk vere eksila til forfattarar som James Joyce i Trieste, Ernest Hemingway i Paris og Henrik Ibsen i Roma, tilfelle der det aldri var nokon fare for verken liv eller helse, og dei var heller ikkje landsforviste. [...] Det reelle eksilet handlar i størst grad om politiske flyktningar som til dømes eksil-chilenarar, eksil-cubanarar, og eksil-tsjekkarar som Tomáš Klápště i *I sin tid*. Nemninga “eksil” tenderer samstundes til å klinge meir ufarleg enn nemninga “flyktning”, noko som kan ha utgangspunkt i at eksilet bevisst eller ubevisst kan gje assosiasjonar til skriveeksila til dei nemnde forfattarane og andre kunstnarar framfor politiske flyktningar. Dette kan igjen resultere i at dei politiske eksila mistar noko av brodden på grunn av konnotasjonane omgrepet eksil kan ha. Er flyktningar og asylsøkjjarar i eksil? Og er det slik at ein aldri vender tilbake frå eksilet, eller ligg det i korta at opphaldslandet er midlertidig og fungerer som ein ventestasjon før situasjonen i heimlandet er av ein slik art at det er mogleg å reise tilbake? Og er det slik at eksil anten er reelt og tvungent eller iscenesett og frivillig, eller kan eit reelt eksil vere livsnødvendig, men likevel sjølvvalt? Store norske leksikon er klår i sin definisjon: “Landflyktighet. Landsforvising. I det gamle Roma hadde en romersk borger som skulle dømmes til døden, anledning til å forlate romersk område for livstid, som et alternativ til dødsdom og henrettelse. Når han hadde flyktet, ble han erklært for fredløs på romersk jord” (“eksil” snl.no). Her er den eksilerte udiskutabelt i livsfare, men har moglegheit til å reise bort, altså flykte, med det som følgje at han aldri kan vende tilbake.” (Ingvild Øye i https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/25866/xye_master.pdf; lesedato 14.10.15)

“[D]en intense følelsen av å være fremmed, hjemløs og malplassert må ikke undervurderes. [...] for dem som er så heldige at de kan reise tilbake [...] vil møte på enda en utfordring når de oppdager at hjemstedet deres også har endret seg med tiden, uten at de selv har vært til stede for å registrere det. På denne måten blir emigranten dobbelt hjemløs, og dette er noe man må ta med seg når man skal vurdere “eksilantenes litteratur”. [...] *Tapet* har nemlig alltid en prominent plass i eksillitteraturen, noe som peker mot nostalgien som et av modernitetens kjennetegn, et ledd i en ny historisk bevissthet etter tidens erfaringer med omveltninger og brudd. [...] kan man trekke konklusjonen at den store interessen for eksil-, emigrant- og diasporalitteratur skyldes at det moderne mennesket så lett kan identifisere seg med de ensomme, individualiserte, hjem- og identitetsløse” (Fredrik Giertsen i *Aftenpostens* magasin *Innsikt* nr. 2 i 2020 s. 99 og 101).

Eksillitteratur kan gi et nytt perspektiv på litteraturens rolle i det moderne samfunn. Den svenske professoren Anders Olsson har hevdet at eksilproblematikk hadde en massiv innvirkning på skjønnlitteraturen på 1900-tallet, både gjennom tilblivelsesbetingelser (genetisk), tematisk, i omfang og i utbredelse (Olsson 2011 s. 7).

Tekstene er ofte farget av forfatterens tvetydige stilling eller “tomhet” mellom to kulturer, uten noen selvfølgelig tilhørighet. Forfatteren har to nasjonale holdepunkter, og opplever en konflikter mellom disse. Den som har flyktet og lever i eksil, har blitt oppfattet som et “dobbeltesen” med to svekkede tilhørighetsforhold, ikke fullt innforlivet med verken det gamle eller det nye hjemlandet. “Denna osäkra status, socialt och existentiellt, bidrar till den exilerades ofta observerade kast mellan ytterligheter: nyskapande experiment eller traditionell regression, hyperanpassning eller djupaste melankoli, kosmopolitisk vidsyn eller förstärkta trosbehov. [...] Hur många exildiktare har inte tröttnat i landsflykt och hängett sig åt bitterljuv, mytskapande eller moraliserande nostalgi? [...] ett trängande behov att återskapa sine sönderslagna liv, vanligen genom att välja att se sig själva som delaktiga i en segrande ideologi eller ett återupprättat folk.” (Olsson 2011 s. 15 og 18)

Forfattere kan flykte fra en utsatt posisjon i sitt hjemland, fra fremmedgjorthet (“främlingskap”) i sitt eget samfunn (Olsson 2011 s. 9). De opplever seg ikke nødvendigvis som fremmede i sitt nye samfunn, men den utsatte posisjonen kan i noen tilfeller “fordobles”, slik at de ikke føler at de hører hjemme verken i sitt gamle eller sitt nye land (Olsson 2011 s. 10).

“Men and women who have lived in villages where their ancestors lived for many generations may experience what has been called cultural bereavement. This develops when a person’s sense of their own identity is closely tied to being in a specific place. Being torn away from that place reduces the individual’s sense of themselves as a whole person. The term relates to the loss of dreams for the future, for present and future roles and status for themselves and their children. While it is clearly impossible to restore the old life, resettled refugees may gain status and social support within community groups which helps with this grief to some degree. Cultural bereavement is not the same as depression, although it is sometimes mistaken for it.” (Tasew 2011 s. 45)

Den vietnamesiske forfatteren og litteraturteoretikeren Trinh T. Minh-Ha har skrevet om “the permeability of the border between insiders and outsiders. Trinh proffers the notion of the “Inappropriate Other,” an outsider who steps inside and calls into question the very differences between those living at the center of a system and those on the margins. The “Inappropriate Other” can also be an insider who steps outside, likewise confounding the distinctions between inside and outside of society. Trinh expresses the confusion of positions as follows: “Not quite the Same, not quite the Other, she stands in that undetermined threshold place where she constantly drifts in and out. Undercutting the inside/outside opposition,

her intervention is necessarily that of both a deceptive insider and a deceptive outsider. She is this Inappropriate Other/Same who moves about with always at least two/four gestures: that of affirming “I am like you” while persisting in her difference; and that of reminding “I am different” while unsettling every definition of otherness arrived at.” (*No Master* 74) As Trinh makes clear, none of the figures can assume a new position that does not overlap with the former.” (Susan C. Anderson i <https://darkwing.uoregon.edu/~gerscan/faculty/profiles/sanderson/pdf/OutsidersGQ.pdf>; lesedato 05.08.20)

“We all struggle with the same issue of how to build a meaningful life. How to do that though with the memory of trauma, with the weight of loss – loss of people, of status, of family, of connections to one’s place or origin, of ownership and financial resources – in a new language, in a new land.” (Camilla Gibb i Tasew 2011 s. 132)

“Att vara i exil är dock för de flesta författare att fortsätta att tala och skriva på sitt modersmål för att hålla sig och språket levande – endast så kan man tala om ett “hem” eller en asyl i språket.” (Olsson 2011 s. 210)

Den østerriksk-amerikanske jødiske forfatteren Frederic Morton kom til USA som ungdom etter at hans familie flyktet fra nazistene i 1939. Han het egentlig Fritz Mandelbaum, men skiftet navn. Han har bl.a. publisert historiske romaner, selvbiografien *Runaway Waltz: A Memoir from Vienna to New York* (2005) og essayet “Exile: The Modern Heritage”. I essayet skriver han om erfaringen med brudd og identitetskrise som han opplevde, opplevelsen av å være “adrift, unmoored, homeless” (sitert fra <https://unipub.uni-graz.at/obvugrhs/download/pdf>; lesedato 18.01.24). Det å bevare sitt morsmål var viktig for han og andre flyktninger, fordi det var noe han virkelig behersket og som var et slags “hjem”. Men akkurat med tysk språk opplevde noen det annerledes enn Morton, fordi det også var nazistenes språk, og deres pervertering av tysk fikk noen flyktninger til å føle at de hadde mistet morsmålet sitt (Dominik Hofmann-Wellenhof i <https://unipub.uni-graz.at/obvugrhs/download/pdf>; lesedato 18.01.24). Den østerrikske jøden Jakov Lind flyktet for ikke å bli tatt av nazistene. Lind skrev i sin selvbiografi: “Når jeg tenker over mine eiendeler, fastlo jeg at den bare bestod av huden. Alt annet var borte: sionisme, idealisme, kjærlighet og språk. Det verste – intet språk.” (sitert fra <https://unipub.uni-graz.at/obvugrhs/download/pdf>; lesedato 18.01.24)

“In his *Reflections of Exile* Edward W. Said wrote that “Most people are principally aware of one culture, one setting, one home; exiles are aware of at least two” [...] their literary works are a mixture, a hybrid, or *métissage* of the old and the new stories, the old and the new language, the old and the new culture [...] Language is clearly one of the biggest problems an (im)migrant or exiled author encounters. In “The Condition We Call Exile,” Joseph Brodsky claimed that “For one in our profession, the condition we call exile is, first of all, a linguistic event ... What started as a private intimate affair with the language, in exile becomes fate – even before it becomes an obsession or a duty” (108). Exile leads to isolation, one is on

one's own, alone with oneself, and with one's language, and no one and nothing between them: language is one of the most dramatic experiences in exile. [...] Which language is, then, to be used by the (im)migrant? Writers have to make a difficult choice between their native tongue and the adopted language and they find themselves in a strange condition: they find themselves in-between languages (Bhabha). What advantage can a choice of a new, adopted language bring? Leszek Kołakowski wrote that "We can use a foreign tongue simply because we have to, or we can try to discover linguistic treasures in it that are unique to it, untranslatable, and which therefore not only enrich our technical ability to communicate, but our mind as well" ("Praise" 58). An (im)migrant author never really "belongs" to his/her actual location and even those conditions of non-belonging can be a challenge in discovering new possibilities generated by the encounter between one's own language and the new one. Czesław Miłosz claimed that the writer in exile has an advantage regarding the language because she/he experiences it as a living creature and can escape the banality of its use: the poet looks at his/her own language from a different perspective and new aspects of the language appear (19)." (Anastasija Gjurčinova i <https://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2382&context=clweb>; lesedato 20.02.23)

I tekstene kan det ofte ses en dialektikk mellom to (løse eller faste) forankringer, mellom lojalitetsbånd i to retninger. Behovet for røtter, forankring, stedbundethet, tilhørighet, identitet kan bli tematisert. Opprinnelsens betydning for personlig identitet er et vanlig tema. Forfatteren kan både føle savn og slite med skyldfølelse, oppleve avstandens og lengselens smerte, og framheve fordelene med sitt nye land (f.eks. frihet til å skrive). Den kamerunsk-franske forfatteren Calixthe Beyala har uttalt: "Eksilet gir meg den friheten som jeg ble nektet, eksilet gir meg ordene som jeg ble nektet, eksilet er min overlevelse" (her sitert og oversatt fra <http://revel.unice.fr/loxias/index.html?id=6794>; lesedato 28.08.23).

Det kan forekomme idealisering og mytologisering av sitt opprinnelige hjemlands kultur, men også kritikk av undertrykkelse og voldsbruk. Noen forfattere skriver dessuten reflektert om de nye sosiale kodene de må lære seg, f.eks. knyttet til så dagligdagse ting som påkledning, høflighetsfraser og butikker der det er umulig å prute på prisen.

Forfatteren kan oppleve at hun befinner seg i "a constant timelag, between one continent and another, one country and another, one language and another" (Catherine Malabou sitert fra Kochhar-Lindgren, Schneiderman og Denlinger 2009 s. 177).

Mange eksilforfattere holder minnene og håpet i live gjennom sine tekster. De kan ha en drøm om vende tilbake, en nostalgi for det som er tilbakelagt (hjemlandet, barndommen). Forskeren Zohra Mezgueldi har hevdet at å skrive om egen barndom "er uttrykk for tap og sår" (sitert fra Déjeux 1992 s. 103). Tilhørigheten til det nye landet kan være problematisk og svak, med en følelse av hjemløshet, av å være

rotløs og kulturelt desorientert. “De mytologiserar gjerne sitt ursprung och är ofta mer nationalistiska än de som blev kvar hemma.” (Olsson 2011 s. 15). Anders Olsson skiller mellom sentripetale og sentrifugale fluktscenarioer, der det første gjelder de flyktingene som planlegger å reise tilbake til sitt hjemland, og det andre gjelder ugjenkallelig flukt til et nytt sted og nytt liv (Olsson 2011 s. 20).

Det har blitt kalt “mot-eksillitteratur” når forfatteren “förmår konfrontera och skriva mot landsflyktens smärta. Nostalgin, av de grekiska orden *nos'tos*, hemkomst, och *al'gos*, smärta, ställs med dess längtan tillbaka till ett förlorat ursprung mot nyskapandets kraft att övervinna separationen.” (Olsson 2011 s. 14)

“Avståndet i tid och rum, nya litterära och intellektuella impulser, utbytet med andra språk och kulturer samt en ny medvetenhet om det litterära rummets vidgade gränser, är inte bara avgörande faktorer för denna litteraturs tillblivelse. De präglar den och ger den dess innebörd.” (Olsson 2011 s. 16) “Vad exilen gör är att sätta den binära logiken i rörelse, där lokalt och globalt, hemma och borta, ingår i nya, dialektiska synteser och spenningsfelt. [...] en oavslutad process av återerövring och nyskapelse.” (Olsson 2011 s. 204-205)

“Exile literature attempts to nurture the collective memory and culture of individuals who find themselves displaced from their native land. [...] Keeping alive the collective memory of the homeland is difficult for an individual in exile because of language and distance, as well as other factors. Individual authors living in exile often find themselves facing an unfamiliar language, vastly different traditions, and limited economic opportunity. For the most part, exile authors have to contend with an entirely new culture. Consequently, many exile authors and writers live in great isolation and find it difficult to garner an audience for their work. [...] The Cuban exile experience, now one of almost forty years, offers different experiences for individuals. Factors such as age, family life, levels of education, economic opportunity, and many other factors influence the particular experience of each Cuban exile.” (http://ufdc.ufl.edu/exhibits/cubanexilenews_papers; lesedato 18.09.13).

Eksilforfattere får ikke sjelden mer oppmerksomhet og anerkjennelse i utlandet enn de forfatterne som ikke har flyttet utenlands, særlig gjelder anerkjennelsen de som har flyktet fra undertrykkende regimer og skriver om disse i sine bøker. Eksilforfattere er dessuten vanligvis mer tilgjengelige (både fysisk og sosialt) enn de forfatterne som ikke har reist i eller blitt forvist til eksil. Men det nye landets kultur kan bli som en maske det er vanskelig å bære, og eksil-tilværelsen kan bli som et sår under masken (Lequeret 2003 s. 56).

“I “Reflections on Exile” skil den palestinsk-amerikanske litteraturteoretikaren Edward Said mellom “exiles”, “refugees”, “expatriates” og “émigrés”, dette trass i at han seier at einkvar som blir hindra i å reise heim blir rekna for å vere i eksil, og dermed får eksil ei særstilling i høve til dei andre omgrepa, og blir som ein paraply

med dei andre som undergrupper. Han meiner likevel det er mogleg å trekkje nokre skiljelinjer. Eksil har bakgrunn i ein eldgammal praksis, forvising, og etter å ha vorte forvist levde den eksilerte eit miserabelt liv, stigmatisert som ein framand, ein utanforståande. Flyktningen er derimot skapt av/i det 20. hundreåret. Ordet “flyktning” er politisk ladd, og viser til eller gjev assosiasjonar til mengder av uskuldige og villfarne som straks treng internasjonal assistanse. Medan eksil, ifylgje Said, ber med seg eit strøk av einsemd og spiritualitet. Fedrelandslause lever frivillig i eit framandt land, stort sett av sosiale eller personlege grunnar, og han brukar her Hemingway som eksempel (Said 2002:181) [...] Said seier sjølv at eksilet femnar om einkvar som blir hindra i å reise heim.” (Ingvild Øye i https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/25866/xye_master.pdf; lesedato 14.10.15)

“Om den eksilerte nektar å stå på sidelinja og slikke såra sine, er det noko å lære av eksilet: Han eller ho må dyrke ein samvitsfull subjektivitet og ikkje ein furtande ein, meiner Said (Said 2002:184). [...] Når Said til sist i “Reflections on Exile” peikar på dei positive sidene ved eksilet, er det originaliteten og dobbelperspektivet den eksilerte har tilgang til ved å kjenne til, og vere merksam på minst to verder/kulturar, han viser til. Dette gjev eit kontrapunktisk medvit. Alt som skjer i livet i eksil i dei nye omgjevnadane, vil alltid bli samanlikna med dei same hendingane i dei tidlegare omgjevnadane, eller minnet om desse (Said 2002:186). [...] viktigheita av å sjå samanhengen mellom det gamle og det nye, og la desse opptre kontrapunktisk og ikkje kvar for seg som motsetnadar som står steilt opp mot kvarandre, men derimot verkar utfyllande trass i at dei er motsetnadar. Said legg også vekt på at det er ei spesiell kjensle av meistring i å late som ein er heime uansett kvar ein er, men likevel er eksil aldri ei tilstand der ein kjenner seg trygg, nøgd eller rolig.” (Ingvild Øye i https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/25866/xye_master.pdf; lesedato 14.10.15)

Eksillitteratur bidrar til å internasjonalisere litteratur og skaper kosmopolitisk bevissthet, og kanskje en forventning om at det skal finnes en universell adressat for denne litteraturen, med en litterær verdinorm som gjelder på tvers av kulturer og nasjoner (Olsson 2011 s. 11). Litteraturen tenderer til å bli transnasjonal, altså bryte med en nasjonal forståelsesramme for litterære verk.

I Romerriket kunne forfattere som mishaget makthaverne, bli bortvist fra hovedstaden Roma, og måtte leve et annet sted i imperiet. Den romerske dikteren Ovid ble av keiser Augustus sendt i eksil bort fra Roma fordi han hadde skrevet verket *Kunsten å elske*. Keiseren slo hardt ned på det han oppfattet som en oppfordring til å ha seksuelle forhold til noen som var gift fra før og til ugifte døtre av romerske borgere (slaver og prostituerte var mer akseptabelt).

Den franske forfatteren Madame (Stéphanie Félicité) de Genlis’ roman *De små emigrantene* (1798) handler om eksiltilværelsens elendighet (Heyden-Rynsch 1992 s. 117).

Noen forfattere har måttet oppholde seg kortvarig i eksil, så kortvarig at de knapt har rukket å skrive nye verk. Likevel kan de ha beskrevet følelsen av å bli “utvist” fra sitt hjemland. Etter sitt modige forsvar for kaptein Dreyfus ble den franske forfatteren Émile Zola dømt til ett års fengsel for ærekrenkelse overfor den franske armé. Zola valgte å flykte til London framfor å sitte i fengsel. Avskjeden med Frankrike beskrev han slik: “Da jeg så fra båten at lysene i Calais forsvant i natten, ble mine øyne fylt med tårer. [...] Men det viktigste er at sannheten og rettferdigheten seirer.” (Zola sitert fra Émile-Zola 1979 s. 83)

Spanjolen Miguel de Unamuno ble landsforvist og skrev mange av sine verk i den baskiske delen av Sør-Frankrike.

“Like other Spanish poets of his generation, [Rafael] Alberti left his country at the end of the Civil War (1939). Exile, though a painful human experience, did not affect the writing of all of these men; but Alberti was so obsessed by the disastrous outcome of the war and the death of many friends that he feared he would never be able to write again. After 1940, however, he gradually recovered his creative strength and became the poet of exile. Away from his land, there is no solace in life, in nature: everything points to the lost world, which thus becomes a new and veritable Paradise Lost. The poet’s only hope now is to reach – almost to invent – his homeland by means of his verses.” (Burnshaw m.fl. 1964 s. 259)

Den spanske forfatteren Arturo Bareas romantrilogi *En opprører blir til* ble trykt i England i 1944, der han levde i eksil, og trykt i Spania i 1951 (Strosetzki 1996 s. 332). Den spanske dikteren Luis Cernuda flyktet fra borgerkrigens Spania, og levde i eksil i England, USA og Mexico (Strosetzki 1996 s. 353). “Composed during his transition from England to America, *Vivir sin estar viviendo* (1949; *Living Without Being Alive* or *Living but Not Alive*) begins with a series of love poems, but evokes a sense of existential disconnection through a reflection on the past.” (<http://www.enotes.com/topics/luis-cernuda/critical-essays/cernuda-luis>; lesedato 21.11.13)

I det tyskspråklige området rømte mange forfattere fra den nazistiske trusselen og undertrykkelsen. Noen tyske og østerrikske forfattere – bl.a. Thomas Mann, Bertolt Brecht og Stefan Zweig – ble bebreidet for å ha forlatt sine hjemland i deres store krisetid (Neuhaus og Holzner 2007 s. 364). Men den tyske eksillitteraturen fra 1933 og den østerrikske fra 1938 hadde ikke hatt mulighet til å bli publisert under Hitlers regime (Grabert, Mulot og Nürnberger 1983 s. 308). Thomas Mann hevdet at det var umoralsk å være kulturelt aktiv i nazi-Tyskland: “Det var ikke tillatt, det var umulig å skape kultur i Tyskland mens dette skjedde rundt en som vi vet. Det betydde å forskjønne fordervelsen, å smykke forbrytelsen.” (sitert og oversatt fra <http://geb.uni-giessen.de/geb/volltexte/2005/2056/pdf/HajduMarcus-2003-07-02.pdf>; lesedato 09.01.17)

Den tyskspråklige forfatteren Walter von Molo skrev 13. august 1945 et åpent brev til sin landsmann Thomas Mann, som da fortsatt levde i eksil i California. Molo

oppfordret Mann til å vende tilbake til Tyskland for å vise sin solidaritet med det beseirete tyske folk. Mann svarte 17. september med et åpent brev med tittelen “Hvorfor jeg ikke reiser tilbake til Tyskland”, der han begrunnet det med at selv om ikke Tyskland lenger var identisk med naziregimet, kunne han ikke glemme at tyskerne bøyde seg for Hitlers vilje og “inngikk en pakt med djevelen” (siteret fra Plachta 2008 s. 47). Mann skrev at det var Hitlers regime som hadde forårsaket hans eksil og “hjemløshetens nervøse skrekk” i hans nåværende liv (siteret fra Plachta 2008 s. 47).

Thomas Mann kom etter krigen med en uttalelse som ble sterkt mislikt av de forfatterne som hadde blitt værende i Tyskland (mange i indre emigrasjon): “Det kan være overtroisk, men i mine øyne er bøker som i det hele tatt ble trykket i Tyskland fra 1933 til 1945 mindre enn verdiløse og ikke til å ta i hånden. De har en lukt av blod og skade [tysk “Schade”]: de burde makuleres.” (siteret fra Grimm og Schärf 2008 s. 91)

“As is well-known, during World War II, the Nazis rejected and/or denied the value and significance of literature from exiled authors. These so-called “degenerate” artists produced literature that was not worthy of the German people. Only works written by authors on German soil or loyal to the Party deserved to be published and read by “true” Germans. Following the end of World War II, this attitude remained amongst conservative German-speaking scholars. Rather than addressing the circumstances under which both exile and non-exile literature was written, rather than considering their value based on the individual works, literature that was written in the Third Reich was considered to be the “best literature” produced during the reign of the National Socialists. This mind-set towards exile literature is common knowledge and not surprising. What is surprising is that even in the late sixties, the majority of conservative scholars and West German textbooks appeared to still disregard the work of exiled authors (Reinhold 82; Stern 167). This attitude sheds light on the difficult work that laid ahead for exile scholars. They had to overcome negative and dismissive attitudes prevalent in western German-speaking Europe before beginning research projects. Perhaps because of this, the earliest research was conducted by scholars in exile in various host countries. Positivist research projects began in the early phases of exile and continued through the war and post-war years. Several early volumes include: *Unter fremden Himmeln* from F. C. Weiskopf, *Verboten und Verbrannt. Deutsche Literatur, zwölf Jahre unterdrückt* from Richard Drews and Alfred Kanotowicz, and *Die humanistische Front* from Walter A. Berendsohn” (Wendy Sue Wilson i <http://repository.library.georgetown.edu/bitstream/handle/10822/552818/WilsonWendy.pdf>; lesedato 16.10.13).

Den østerrikske forfatteren Stefan Zweig bodde i en rekke land på 1930-tallet og begynnelsen av 40-tallet etter å ha flyktet fra sitt hjemland. “Det andre oppholdet i Brasil, fra august 1941 til selvmordet seks måneder senere, var både en kreativ eksplosjon og den siste etappen i en lang, eksistensiell krise for Zweig. Han var

kommet til sin verdens ende, kunne man si med den amerikanske forfatteren George Prochnik og hans svært leseverdige biografi “The Impossible Exile: Stefan Zweig at the End of the World”. Europeeren Stefan Zweig var blitt forvandlet til den østerrikske jøden Stefan Zweig. Kosmopolitten var blitt flyktning. [...] I “The Impossible Exile: Stefan Zweig at the End of the World” (Other Press 2014) undersøker den amerikanske forfatteren George Prochnik hvordan eksilet påvirket Zweigs liv og litteratur. [...] Zweig emigrerer fra Østerrike til England allerede i 1934. Da Tyskland annekterer Østerrike i 1938 blir han offisielt statsløs, og da England erklærer Tyskland krig skifter han status igjen, denne gang til *enemy alien*. Livredd for at det barbariet han ser i nazismen skal innta de britiske øyene, flykter Zweig videre til USA og blir – sammen med for eksempel Hannah Arendt, Mann-familien, Theodor Adorno og Albert Einstein og mange andre – en del av den enorme intellektuelle og kunstneriske emigrasjonen fra Europa under nazismen. Zweig holder ikke ut lenge i New York, og en sensommerdag i 1941 går ferden videre til Brasil. [...] Siste del av “Verden av i går” er hjerteskjærende lesning når man kjenner omstendighetene rundt boka og Zweigs store drøm om et grenseløst Europa. Det er en slagen mann som skriver, han er langt hjemmefra og føler det som om han “med hvert eneste åndedrag drikker opp luften for et fremmed folk”.” (*Klassekampens* bokmagasin 18. oktober 2014 s. 4-5)

Noen forfattere velger en mer eller mindre frivillig eksiltilværelse for kort eller lang tid. Den russiske forfatteren Maksim Gorkij hadde i perioder et vanskelig forhold til bolsjevikene og levde en tid i et slags frivillig eksil i Italia. Det kan være gradvise overganger fra forfatteres utenlandsferie, arbeidsopphold utenlands, frivillig eksil (etter indre press hos forfatteren eller ytre press fra andre) og ufrivillig eksil (forvisning eller at forfatteren må rømme).

“Den argentinske forfatteren Julio Cortázar (1914-1984) [...] emigrerte til Frankrike i 1951, der han bodde og skrev resten av livet. Forfatterskapet dreier seg sterkt rundt eksilet som tilstand. [...] Så å si hele Julio Cortázars produksjon bærer merke av den ufrivillige emigrantens sorg og savn, selv om forfatteren i det virkelige liv fant seg godt til rette sammen med bohemen i Paris’ jazzklubber.” (Fredrik Giertsen i *Aftenpostens* magasin *Innsikt* nr. 2 i 2020 s. 101)

Også aviser kan være eksillitteratur. Den russiske sosialistforfatteren Aleksander Herzen emigrerte fra tsarens Russland i 1847. I London grunnla han avisen *Klokken*, som sirkulerte hemmelig i Russland (Quinsat 1990 s. 302).

Den russiske forfatteren Aleksandr Solsjenitsyn satt åtte år i fangeleirer etter å ha blitt oppfattet som en systemkritiker av myndighetene. Etter ferdigsonst straff ble han i 1974 forvist fra landet og levde i eksil i USA, der han fikk den vestlige verdens oppmerksomhet for sine romaner og sin kritikk av vestlige verdier. Han vendte tilbake til “det nye” Russland i 1994. “Solzjenitsyn var en torn i øyet for Sovjetmakten. Og som Vestens yndling i eksil kritiserte han på 1980-tallet forbrukersamfunnet, pressefriheten, pluralismen og demokratiet. Da han vendte

hjem i 1994 etter Sovjetunionens oppløsning, var det som ortodoks kristen, en profet som forkynte budskapet om det sterke, autoritære og nasjonalistiske Russland – ikke ulikt de verdiene [den russiske presidenten] Putin representerte. Men moralisten Aleksandr Solzjenitsyn talte likevel for døde ører; den hjemkomne refseren fikk knapt noen innflytelse i det nyrike, materialistiske Russland. [...] Han ble på mange måter hjemløs i begge verdener.” (*Dagbladet* 5. august 2008 s. 2)

Solzjenitsyn ble deportert til Tyskland og bosatte seg senere i USA. “Vestlige lesere som forventet å høre en takknemlig dissident kritisere kommunismen, så i økende grad en ortodoks, egensindig nasjonalpatriot som fordømte vestlig liberalisme og presenterte sine egne verdisystemer i en gammeltestamentlig retorikk. [...] Så kom perestrojka. 1990 gikk inn i historien som “Solzjenitsyn-året” i russisk litteratur. Endelig kunne hans verker “vende hjem” til Russland og trykkes i store opplag. Samme år fikk Solzjenitsyn sitt russiske statsborgerskap tilbake, og etter tyve år i eksil vendte han i 1994 tilbake til Russland, midt i de kaotiske røverkapitalismens nittiår. Reisen forløp langsomt og velregissert: Han fløy fra Alaska til Magadan og tok seg videre til Vladivostok, deretter reiste han i 55 dager med tog til Moskva med innlagte offentlige taler underveis, det hele finansiert og behørig dekket av et BBC-team som opererte i tett samarbeid med Solzjenitsyn selv. I Moskva ble han tatt imot av Jeltsin og talte til den russiske nasjonalforsamling.” (Ingunn Lunde i *Morgenbladet* 8.–14. august 2008 s. 39)

Den østtyske forfatteren Uwe Johnson forlot hjemlandet og dro til Vest-Tyskland og deretter til Kent i England. I Kent skrev han ferdig en bok samtidig som han prøvde å komme seg etter sjokket over at hans kone hadde spionert på han og rapportert til DDRs hemmelige politi (Boxall 2006 s. 615).

Den chilenske forfatteren Isabel Allende var i eksil fra 1976. Hun bodde i Caracas i Venezuela og arbeidet som journalist. Hennes roman *Andenes hus* (1982) er en slektssaga med kritikk av undertrykkelse og vold i Latin-Amerika.

Det er vanlig at eksilforfattere angriper det regimet de har flyktet fra. Den kinesiske forfatteren Yu Jie, som bor i USA, startet kritikken lenge før han emigrerte. Han “is one of China’s most prominent essayists and critics, with more than thirty books to his name. His latest work is a biography of his friend, Nobel Peace Prize laureate Liu Xiaobo, that was published in Chinese in Hong Kong a few weeks ago. It is not the first time he has stirred up controversy in China. Yu first gained fame in 1998 at age twenty-five for his book *Fire and Ice*, a series of biting, satirical essays on contemporary society. Within two years, he was already blacklisted by most publishers. An intensely moralistic person, he also angered many Chinese intellectuals for arguing that they failed to match actions to words. In 2003, Yu converted to Christianity and increasingly complemented his provocative writing with political activism of his own. He was an early signer of Charter 08, the landmark human rights manifesto, and in 2010 cemented his position as a leading political critic by writing a biography of Chinese Premier Wen Jiabao in which he

refers to his subject as “China’s best actor.” ” (<http://www.nybooks.com/blogs/nyrblog/2012/jul/14/china-fault-lines-yu-jie-liu-xiaobo/>; lesedato 31.10.13)

Den somaliske forfatteren Nuruddin Farah har levd en nomadisk eksiltilværelse med skiftende tilhørigheter. Farah “har skrevet de aller fleste bøkene sine i andre land enn Somalia. Grunnen til det er romanen *A Naked Needle*, som han ga ut i 1976. Daværende diktator Mohammed Siad Barre satte den straks på indeks for dens kritikk av gifte kvinners stilling i Somalia. Nuruddin Farah skulle straffes med 30 år i fengsel om han returnerte til Somalia etter en utenlandsreise, bestemte Siad Barre, og arrestordren ble starten på et 22 år langt utenlandseksil. Selv har Farah mange ganger understreket at romanen på ingen måte ville være verdt 30 år i fengsel: - Nei, den var ikke det. Det var en ung forfatters arbeid, jeg skulle vise meg og vise at jeg kunne min litteraturhistorie. Jeg var en ung afrikansk forfatter uten en europeisk forfatters selvtillit. Den boken var ikke verdt å gå i fengsel for, derfor forlot jeg landet. Og jeg bestemte meg for at jeg heretter skulle skrive bøker det ville være verdt å gå i fengsel for. I dag bor Nuruddin Farah i Cape Town i Sør-Afrika, og har siden 1976 bodd blant annet i USA, Tyskland, Italia, India, Nigeria, Sudan og Sverige. [...] Og drømmen over alle andre er en dag å kunne flytte hjem: - Ingenting ville glede meg mer enn om jeg kunne bo i Mogadishu eller ute på landet i Somalia og skrive. Men jeg trenger normalitet. Det er knapt sykehus i landet. Alle den moderne statens fasiliteter mangler. Men en dag vil jeg gjerne flytte tilbake. - Hvordan har eksilet påvirket forfatterskapet ditt? - Om jeg står på gull, kan jeg ikke se gullet. Skal jeg se noe klart, må jeg ha en viss avstand. Ved å være borte fra Somalia kunne jeg se Somalia klarere.” (*Morgenbladet* 7.–13. juni 2013 s. 53)

Den kenyanske forfatteren Ngugi Wa Thiong’o sine besøk i hjemlandet, “etter det tvungne eksilet fra 1982 til 2004, [har] ikke alltid har vært lykkelige affærer. Under det første besøket i 2004 ble Ngugi og ektefellen Njeeri angrepet i leiligheten der de bodde. Maskerte menn brøt seg inn i rommet deres og voldtok Njeeri, ranet dem og stumpet sigaretter i pannen på Ngugi. [...] I de forvrengte offentlige reaksjonene på angrepet som fulgte i kenyansk presse, lå det mye bitterhet. En av de mer kreative teoriene gikk blant annet ut på at Ngugi skulle ha blitt med i Mungiki, en lokal paramilitær gruppe, og at dette var et hevnangrep etter han hadde bestemt seg for å bryte med gruppen. Dette skulle egentlig ha vært en gledens tid etter valget i 2002, som avsluttet Mois 24 år lange regime. Da Ngugi ble angrepet, var den generelle følelsen blant mange kenyanere at kreftene fra landets mørke og makabre voldelige politiske historie virket umulig å tøyle.” (Billy Kahora i *Morgenbladet* 4.–10. oktober 2019 s. 32 og 34)

Ngugi wa Thiong’o har levd mesteparten av sitt liv i eksil. I et intervju sa han: “- I dag bor jeg i USA fordi det er der jeg har jobben min. Han er professor i engelsk og sammenliknende litteratur ved Universitetet i California, Irvine. - Men Kenya er hjemlandet mitt, og nå reiser jeg dit stadig. Første gang han dro tilbake fra eksiltilværelsen var i 2004. - Det var brutalt. Væpnede menn stormet hotellrommet.

Han har tidligere fortalt hvordan de banket ham, brente ham med sigaretter og mishandlet kona seksuelt. - Jeg tror ikke lenger at de kenyanske myndighetene ønsker meg noe vondt. President Uhuru Kenyatta har invitert meg hjem. Vi har hatt en hyggelig samtale, han er en åpenhjertig mann.” (*Dagbladet* 1. juni 2017 s. 25)

“Taslina Nasreen, an award-winning writer, physician, secular humanist and human rights activist, is known for her powerful writings on women oppression and unflinching criticism of religion, despite forced exile and multiple fatwas calling for her death. In India, Bangladesh and abroad, Nasreen’s fiction, nonfiction, poetry and memoir have topped the best-seller’s list. [...] Taslima has been living in exile in Europe. She has written more than thirty books of poetry, essays, novels, and short stories in her native language of Bengali. Many have been translated into twenty different languages. Her applications to the Bangladesh government to be allowed to return have been denied repeatedly. One Bangladesh court sentenced her in absentia to a one-year prison term. The Bangladesh government has recently banned three other of her books, *Amar Meyebela (My girlhood)*, *Utol Hawa (Wild wind)* and *Sei sob ondhokar (Those dark days)*. [...] The real tragedy is that two countries which give her the oxygen of language have cut her off. It’s not the geography alone, but the *languagescape* also. That’s the real crime... a fish being made to live on land. She does not have home. She is homeless everywhere.” (http://taslimanasrin.com/tn_bio.html; lesedato 16.08.13).

“Whether they write in English or in Arabic, Palestinian women writers living in exile recreate Palestine within the folds of their novels. The images from the nostalgic recollections of the writers convey a haven of warmth and a sense of belonging to a secure past. Against these images, from the harsh realities of exile are depicted the contemporary problems facing the dislodged Palestinian population. In writing of the agonies of separation and loss, Palestinian women authors living in exile convey an even greater anxiety than do writers in the occupied territories. Diaspora writers almost invariably compensate for their loss by recreating Palestine in prose. Each author also draws on her own experiences to present the problems facing the exiles of the Palestinian diaspora. After fleeing Palestine in 1948, Samira Azzam drew on her life in Beirut to describe, in two volumes of short stories, the struggle for dignity in the face of mounting difficulties in earning a living in neighboring Arab countries. She also vividly describes the agony of a mother and daughter separated by the new borders formed in 1948.” (<http://www.wrmea.org/archives/145-washington-report-archives-1988-1993/february-1993/7096-womens-forum-what-are-arab-women-authors-writing-about.html>; lesedato 18.09.13)

“Monica Arac de Nyeko originates in Uganda, but currently lives in Sudan. Although she has not settled far from home, she argues that her life in Sudan has given her a new perspective on life and has enriched her writing. - Writing from a different country does not make the writing less authentic, but it complicates the notion of identity, she said when she appeared at the Africa Stand along with

Doreen Baingana. Chris Abani, born in Nigeria but living in the US, participated in the seminar ‘Out of Africa’ together with several authors living outside Africa. The participants attempted to answer the question: Where is home? - The idea of authenticity means nothing and is of no use, Chris Abani said. Just as it is impossible to speak about morality or truth, he argued. Everything that is written or said has to be placed in a value system, he added. Irene Sabatini spoke of the advantages of describing one’s home country from another part of the world. She has written about life in Bulawayo, Zimbabwe. According to Irene Sabatini, her book ‘The boy next door’ could not have been written if she had remained in Zimbabwe. She needed the tranquillity and quiet of Geneva, where she currently lives, in order to write about the chaos in Zimbabwe. - If I had written the book in Zimbabwe, it would have been a quieter and sadder book, she added. Irene Sabatini argues that it is possible to be close but at a distance. - The racial groups are so polarized in Zimbabwe. In Geneva I could see the possibilities of whites and blacks living together, she remarked during a seminar. Maaza Mengiste, who also participated in this seminar, argued that it was precisely the distance from her home county of Ethiopia that allowed her imagination to roam freely. Viewing her country from abroad made it possible for her to imagine what could have been, what could have come into being. She agreed with Chris Abani’s statement in an earlier seminar that nostalgia is a necessary tool for a writer to gain new perspectives. Nostalgia is born of observing one’s home country from abroad.” (http://www.nai.uu.se/events/previous_events/2010/Bok%20och%20Bibliotek%202010/litteraturen-gor-verkligh/tematext/; lesedato 16.10.13)

“Not all the authors agreed that living in exile of itself provides a better picture of Africa. Brian James, NAI’s guest writer for 2010, argued that being present in the environment that the author describes brings definition to his or her work. He believes readers can sense when an author has been surrounded by the environment he or she is attempting to depict. [...] Many of the authors participating in the ‘Out of Africa’ seminar spoke of the fondness of publishers for presenting the authors’ exile as something much more important than they themselves perceived it to be. Miguel Gullander told of how publishers are creating barriers and frontiers instead of viewing literature as a means to include the other. For him, his writing is a way of describing and depicting the relationship with the other. In terms of pleasing publishers, Sefi Atta said that an author in exile has limited topics to choose from. Shailja Patel argued that it is open to the author to choose how he or she wants to be perceived. Authors do not have to be shaped by the publishers’ preferred descriptions of them.” (http://www.nai.uu.se/events/previous_events/2010/Bok%20och%20Bibliotek%202010/litteraturen-gor-verkligh/tematext/; lesedato 11.10.13)

Celebrated Ghanaian writer and academic Ama Ata Aidoo has no time for “Afropolitans”. This is a notion popularised by the self-described “multi-local” author Taiye Selasi. Afropolitans are a current, cosmopolitan generation of “Africans of the world”. But Aidoo believes that Afropolitanism is “evidence of

self-hatred”. Its proponents, she charges, use it as a “fancy moniker” that tries “to mask the terror associated with Africa”. Her objections speak to widespread, global calls for the decolonisation of institutionalised cultures. This is of particular interest to university communities at large right now. In South Africa, one crucial and complex aspect of this process is a call to Africanise university curricula. This is certainly necessary. But, as ongoing debates around African literature reveal, it must be done cautiously. One element of this “Africanisation” debate involves assessing the value of contemporary literature written by Africans who live in the diaspora. Its critics complain that current Afrodiasporic literature is not in tune with everyday life on the continent. They see its versions of Africa as sanitised and Westernised. [...] how does a university “Africanise” its curricula in the face of different ideologies and realities? [...] The notion that contemporary Afrodiasporic fiction is socially and culturally inapplicable is typically couched in racialised and nativist interpretations about what is or who isn’t African. This highlights the ideologically safe and unimaginative spaces that many still occupy. It also reveals something about how deeply ingrained colonising structures are.” (Aretha Phiri i <http://theconversation.com/literature-by-africans-in-the-diaspora-can-help-create-alternative-narratives-60941>; lesedato 06.07.16)

“The question of who writes, and what is written, about Africa is both pre- and over-determined. The emphasis on ethnic and cultural distinctiveness risks reestablishing exclusionary inter- and intra-racial hierarchies. Contemporary black African writers in the diaspora are contesting precisely this imposition of culturally representative literature. Some examples include Maaza Mengiste’s cynical article “What makes a ‘real African’?” and Binyavanga Wainaina’s sarcastic instructions on “How to write about Africa”. Chimamanda Ngozi Adichie’s novel, “Americanah”, is a fictive caution about an issue she first raised in her 2009 TED Talk, “The Danger of a Single Story”. As novels such as Selasi’s “Ghana Must Go” reveal, contemporary Afrodiasporic writing expresses less explicitly politicised, ambiguous versions and visions of Africa and the African diaspora. In doing so, it transgresses what Helon Habila describes as “pass-laws” that seek to restrict where “African literature can go”. [...] We exist in a time of profound global cultural flux. Against this backdrop, inflexible and insular readings of both Africa and Africans do not adequately interpret the diversity and complexity of their own subjective realities.” (Aretha Phiri i <http://theconversation.com/literature-by-africans-in-the-diaspora-can-help-create-alternative-narratives-60941>; lesedato 06.07.16)

“Contemporary Afrodiasporic literature’s worldly reinterpretation of Africa and Africans presents imaginatively inclusive visions. In its responsiveness to ever-shifting contexts and realities, it is committed to revealing what author Ben Okri calls the “strange corners of what it means to be human”. Universities envisaging getting closer to what writer Ngũgĩ wa Thiong’o called “decolonising the mind” could stand to take current Afrodiasporic literature seriously. These works can help in the push to realise genuinely transformed, revitalised and reflective, alternative narratives of Africa.” (Aretha Phiri i <http://theconversation.com/literature-by->

africans-in-the-diaspora-can-help-create-alternative-narratives-60941; lesedato 06.07.16)

Det er “i utpreget grad de opposisjonelle forfatterne og de forbudte bøkene [fra Kina] som trekkes fram og hylles i Europa og USA. [...] Men heller ikke hos eksilforfatterne blir dissidentene fremstilt som entydige helter [...] i all sin menneskelige utilstrekkelighet fremstår de kanskje som mer realistiske og sympatiske helter.” (*Morgenbladet* 12.–18. november 2010 s. 41)

“Edward W. Said reflected on the condition of exile: “I think that if one is an intellectual, one has to exile oneself from what has been given to you, what is customary, and to see it from a point of view that looks at it as if it were something that is provisional and foreign to oneself. That allows for independence – commitment – but independence and a certain kind of detachment.” (Said 13) John Simpson in *The Oxford Book of Exile* writes that exile “is the human condition; and the great upheavals of history have merely added physical expression to an inner fact” (Simpson “Introduction”). Indeed it is so if exile is taken to be identical with self-alienation in the modern, post-Marxist, Brechtian sense of the term. Physical mobility often heightens the spiritual or psychological sense of alienation from the places one continually moves between. The world, in existentialist terms, appears absurd and indifferent towards one’s needs.” (Amit Shankar Saha i <http://www.rupkatha.com/0102exileliteratureanddiasporicindianwriter.pdf>; lesedato 09.10.13)

“The effect that exile has, not on the writers’ work, but on the writers themselves seems apparently paradoxical at first. Exile appears both as a liberating experience as well as a shocking experience. The paradox is apparent because it is just a manifestation of the tension that keeps the strings attached and taut between the writer’s place of origin and the place of exile. Whatever may be the geographical location of the exiled writer, in the mental landscape the writer is forever enmeshed among the strings attached to poles that pull in opposite directions. The only way the writer can rescue oneself from the tautness of the enmeshing strings is by writing or by other forms of artistic expression. The relief is only a temporary condition for no writer’s work is so sharp a wedge that can snap the strings that history-makers have woven. Even if a writer consciously tries to justify one end, simultaneously, but unconsciously, there arises a longing for the other. Therein lies the fascination of exile literature. Prominent in exile literature are the works of writers who were made to flee their countries by oppressive regimes. Two of the Russian writers namely Gorky and Solzhenitsyn form an amusing pair of victims of political exile. Gorky’s works – especially his communist manifesto *Mother* – incited the Tsarist regime as much as what Solzhenitsyn’s works – like *The Gulag Archipelago* – did to the Communists when they came to power. Such is the dichotomy of world politics faced by the writers.” (Amit Shankar Saha i <http://www.rupkatha.com/0102exileliteratureanddiasporicindianwriter.pdf>; lesedato 09.10.13)

“Indian-English writers like Anita Desai, Bharati Mukherjee, Shashi Tharoor, Amitav Ghosh, Vikram Seth, Sunetra Gupta, Rohinton Mistry, Jhumpa Lahiri, and Hari Kunzru have all made their names while residing abroad. The non-resident Indian writers have explored their sense of displacement – a perennial theme in all exile literature. They have given more poignancy to the exploration by dealing not only with a geographical dislocation but also a socio-cultural sense of displacement. Their concerns are global concerns as today’s world is afflicted with the problems of immigrants, refugees, and all other exiles. These exilic states give birth to the sense of displacement and rootlessness. The Indian diaspora has been formed by a scattering of population and not, in the Jewish sense, an exodus of population at a particular point in time. [...] V. S. Naipaul’s characters, like Mohun Biswas from *A House for Mr. Biswas* or Ganesh Ramsumair from *The Mystic Masseur*, are examples of individuals who are generations away from their original homeland, India, but their heritage gives them a consciousness of their past. They become itinerant specimen of the outsider, the unhoused, for the world to see. Their attempts at fixity are continuously challenged by the contingency of their restless existence – a condition grown out of their forefathers’ migration, albeit within the Empire, from India to Trinidad. Naipaul’s characters are not governed by actual dislocation but by an inherited memory of dislocation. For them their homeland India is not a geographical space but a construct of imagination.” (Amit Shankar Saha i <http://www.rupkatha.com/0102exileliteratureanddiasporicindianwriter.pdf>; lesedato 09.10.13)

“*Diaspora* and *hybridity* are both metaphorical terms in the usual terminology we employ in literary criticism today. The first is an agricultural metaphor associated with the idea of dispersion, of sowing or scattering seeds (from the Greek *diá* ‘through’, and the verb *speírein* ‘to sow’, ‘to scatter’). Moreover, its initial metaphorical ascription to the dispersion of a particular people, the Jews, after the Babylonian captivity, and then later, with the Jewish people being forced to leave Palestine, has been extended to other peoples and communities. Thus the classical, Jewish *diaspora* has carried over its meaning, extending it to other similar dispersions: we now view the African diaspora, the Asian diaspora, the Indian diaspora, and others, as equivalent to (similar to or like) the Jewish diaspora. Analogously, hybridity, originally connected to the horticultural – if not agricultural – and zoological worlds, has also acquired metaphorical values related to diaspora and postcolonialism. Its original meaning of combination or union of different species, races or varieties has been extended in association with diaspora to the coming together of different peoples, cultures, religions and worldviews. Thus we have come to talk about the hyphenated identities so characteristic of the United States (*African-American, Cuban-American, Italian-American, etc.*), and gradually becoming also common in the UK (*Black-British, Brit-Asians, Indian-British, etc.*).” (Fernando Galván i <http://www.sdas.edus.si/Elope/PDF/ElopeVol5Galvan.pdf>; lesedato 04.11.13)

Den indisk-britiske forfatteren Salman Rushdie har skrevet om sitt eget “stereoskopiske blikk” eller dobbeltperspektiv mellom to kulturer. Han har tematisert slike mellomposisjoner, blandinger og hybrider, eller friksjoner mellom språk og kulturer, og hvordan de kan være fruktbare.

“It was Salman Rushdie who in 1982 wrote a beautiful essay entitled “Imaginary Homelands”. This piece starts with the contemplation of an old photograph of the house in Bombay where he was born. It evokes the past as something lost. Recalling the famous opening of L. P. Hartley’s novel *The Go-Between*, that reads “The past is a foreign country – they do things differently there”, he inverts the idea when he looks at that old photograph: “it reminds me that it’s my present that is foreign, and that the past is home, albeit a lost home in a lost city in the mists of lost time” (Rushdie 1991, 9). That repeated word, *lost*, evokes Proust and his lost time, but our writer does not have the same experience as the French novelist. Rushdie explains how he wrote *Midnight’s Children* in an effort to reclaim and to rebuild the city where he was born, a city that had disappeared from his factual reality, the reality he was living in North London, where he was writing his book. The experience of leaving Bombay for Pakistan (a country he never names but refers to simply as “the unmentionable country across the border”, 9) and his later trip to the former metropolis are obviously references to that diaspora or dispersion undergone by immigrants who feel compelled to leave their countries. The main problem of that diaspora, he says, in relation to the search for that lost time, is the impossibility of retrieving it as it actually was.” (Fernando Galván i <http://www.sdas.edus.si/Elope/PDF/ElopeVol5Galvan.pdf>; lesedato 04.11.13)

Rushdie ser seg selv “as one who writes from outside India trying to reflect that lost world and in doing so he is dealing with “broken mirrors” (11), never with the complete and actual reality. This image of the “broken mirrors” is very interesting not only for its suggestion of a substitution (a mirror only projects images, which work as a replacement for the real thing) but also because of its fragmentary condition. Diasporic migrants are necessarily fragmented, as they have been dispersed and torn away from their country and fellow citizens. So, like memory, which is faulty and partial and may thus lead into distortions and falsifications of history, the diasporic writer is faced with the challenge of remembering and rewriting the past left behind. Yes, rewriting the past, although it may sound a bit awkward, as if we were talking of politicians who pretend to make the world in their own image (such as in Orwell’s *Nineteen Eighty-Four*). But writers also do that, need to do that, in order to counterbalance the lies told by politicians. Rushdie writes: “Writers and politicians are natural rivals. Both groups try to make the world in their own images; they fight for the same territory. And the novel is one way of denying the official, politicians’ version of truth” (14). What the Indian writer in the diaspora to Britain does, then, is to “create fictions, not actual cities or villages, but invisible ones, imaginary homelands, Indias of the mind” (10). Fragmentation, which initially might be seen as a weakness, thus turns into strength, allowing the writer to imagine his past, giving him more freedom to create

and to recover the lost time, the lost home. It could even be said that writers like Rushdie, experiencing this sort of diaspora in Britain, feel empowered by precisely the tradition of immigration and diasporas of the past.” (Fernando Galván i <http://www.sdas.edus.si/Elope/PDF/ElopeVol5Galvan.pdf>; lesedato 04.11.13)

“Rushdie’s allusion to his literary forebears in the Indian and British traditions alike is echoed by another contemporary writer belonging to a different diaspora, the Caribbean one. It is Caryl Phillips, born on the island of St Kitts, who in 1997 published an anthology entitled *Extravagant Strangers. A Literature of Belonging*. This is a collection of texts and fragments ranging from 18th-century African writers like Olaudah Equiano to contemporary poets and novelists from diverse parts of the world like Linton Kwesi Johnson, Romesh Gunesequera, Kazuo Ishiguro, David Dabydeen or Ben Okri, but also including such well-known white authors as William Thackeray, Joseph Conrad, Rudyard Kipling, Wyndham Lewis, or George Orwell, all of them born outside Britain and all of whom contributed their imagination, their “imaginary homelands”, to English or British literature. Phillips’s idea in compiling this anthology was simply to prove that Britain has always been a country of immigrants, where different diasporas have coalesced in shaping its peculiar identity, an identity that cannot be considered homogeneous at all. Reading these texts we certainly become aware of the diversity implicated in the definition of *British*. In Phillips’s words, “readers will come to accept that as soon as one defines oneself as “British” one is participating in a centuries-old tradition or cultural exchange, of ethnic and linguistic plurality, as one might expect from a proud nation that could once boast she ruled most of the known world. The evidence collected here confirms that one of the fortuitous by-products of this heterogeneous history has been a vigorous and dynamic literature” (Phillips 1997, xii) So, this is the power that writers belonging to the diaspora wield.” (Fernando Galván i <http://www.sdas.edus.si/Elope/PDF/ElopeVol5Galvan.pdf>; lesedato 25.10.13)

“In short, what is the role of travelling for diasporic writers? Firstly the connection with the African diasporic writers is self-evident: Caryl Phillips has drawn our attention to writers who have had to travel to other places in order to make sense of their own lives. These are individuals who are associated with foreign places, where they could settle and escape from the oppressive atmosphere of their original lands, people such as Langston Hughes in Moscow, W.E.B. Du Bois in Berlin, Ida B. Wells or Phillis Wheatley in London, Claude McKay in Marseilles, or James Baldwin in Paris. According to Phillips, “the ability to leave and see oneself through another prism – hopefully one that is less racially clouded – has long been a part of the legacy of being a writer of African origin in the West” (Phillips 2006, 4). This is also linked to Paul Gilroy’s description of his metaphorical *Black Atlantic*, as he sets out to discuss “the stereophonic, bilingual, or bifocal cultural forms originated by, but no longer the exclusive property of, blacks dispersed within the structures of feeling, producing, communicating, and remembering”

(Gilroy 1993, 3).” (Fernando Galván i <http://www.sdas.edus.si/Elope/PDF/ElopeVol5Galvan.pdf>; lesedato 05.11.13)

“The search for a definition of diaspora could be a complex task because of each individual or group of people’s historical experiences, routes and agendas. One of the foundation approaches into diaspora had been undertaken by Safran (William Safran’s typology, 1991) who developed a definition using the elements of trauma, exile and nostalgia. [...] Sarfan points out that the term Diaspora can be applied to expatriate minority communities whose members share some of the following common characteristics examining diaspora as the people:

1. Whose ancestors have been dispersed from a special original ‘centre’ or two or more ‘peripheral’ foreign regions;
2. Who retain a collective memory, vision or myth about their original homeland and its physical location, history and achievements;
3. Believers who are not fully accepted by their lost society, and therefore, feel partly alienated and offended from it;
4. Who regard their ancestral homeland as their true, ideal home and as the place to which they or their descendants would (or should) eventually return when conditions are appropriate;
5. Who collectively committed to the maintenance or restoration of their homeland and its safety and prosperity; and
6. Who continue to relate, personally and vividly to their homeland and their ethno-communal consciousness and solidarity are importantly defined by the existence of such a relationship.” (Indeewara Thilakarathne i <http://www.sundayobserver.lk/2011/05/15/mon02.asp>; lesedato 25.10.13)

“Although diaspora has undeniably brought about profound changes in the demographics, cultures, epistemologies and politics of the post-colonial world, whether the sole emphasis on displacement – as opposed to indigeneity, belonging, or residence – is true to the postcolonial condition, remains an issue. It is an undisputed historical fact that the past century has witnessed the large-scale displacement and dispersal of populations across the world as a result of major political upheavals, among them the two European wars, decolonization and the Cold war. Following on these, globalization, spurred by free trade and increased capital flows, and new technologies of communication, information, and travel, has accelerated the movement of people, commodities, ideas, and cultures across the world. Diaspora is regarded not as a singular phenomenon but as historically varied and heterogeneous in its aspects. The transnational mobility of people may be the result of forced or voluntary migration, of self-exile or expulsion. Refugees, people

in transit, are the product of war, ethnic conflict and natural calamity.” (<http://english.fas.nyu.edu/docs/IO/10743/G41.2900fall09.pdf>; lesedato 07.10.13)

Den afghansk-amerikanske forfatteren og legen Khaled Hosseinis roman *Og fjellene ga gjenlyd* (på norsk 2013) foregår delvis i Afghanistan og delvis utenlands. I store deler av romanen “tar Hosseini oss med ut av Afghanistan, og setter søkelys på eksilet og de som helt fortrenger sitt opphav eller delvis vender landet ryggen. Interessante her er fetterne Idris og Timur, som i møte med den hardt krigsskadde og vansirede ungjenta Roshi under et besøk i Kabul, reagerer forskjellig. Det sterke engasjementet og følelsen av forpliktelse og ansvar i møtet med den andres ansikt, som filosofen Emmanuel Lévinas formulerte det, risikerer å falme fort når den hjemvendte afghaneren igjen må tilpasse seg det daglige jaget i USA-eksil. Disse mekanismene hos legen Idris er svært overbevisende skildret, parallelt med fetterens prangende, og for Idris overflatiske og frastøtende veldedighet. [...] En tråd i romanen er eksilets relative utenforskap, skrevet som den er av en afghaner som ikke har bodd i hjemlandet siden 1980, og jeg griper meg i å ønske at en afghansk forfatter som ennå overlever i Afghanistan, skal få en tilsvarende global litterær stemme. [...] Noe av det mest interessante, utenom avantgardepoeten Nila i parisisk eksil, er kontrasten mellom legene Markos og Idris, begge i landflyktighet: Den ene svikter langt på vei dem som venter på ham hjemme siden han lever livet som bistandsarbeider i Kabul, mens den andre føler han svikter landet sitt idet han har slått rot i amerikansk velstand. Her aner vi forfatterens egen ambivalens – uttrykt gjennom disse fjerne profesjons-slektningene.” (Elisabeth Eide i *Klassekampen* 31. august 2013 s. 11)

Anders Olssons bok *Ordens asyl: Innledning till den moderna exillitteraturen* (2011) handler om blant andre Nelly Sachs og Paul Celan. “Olsson glider mellom ett konkret exilbegrepp och ett metaforiskt. Han frångår också sina egna intentioner när han skriver om det främlingskap som Baudelaire och Kafka uttryckte i sina egna hemstäder. För om Kafka kan skriva “prototypiskt” om exilens teman utan att befinna sig i exil, kastar det inte visst tvivel över tesen att den faktiska exilen var en nödvändig förutsättning för de andra författarnas författarskap? Förvisso behöver ingen betvivla att deras exil var betydelsefull, men exakt vad de hade kunnat eller inte kunnat skriva om de stannat hemma kommer vi helt enkelt aldrig att få reda på. [...] Olsson menar att exiltillståndet varit avgörande för 1900-talets litteratur, men vill klokt nog hålla fast vid ordets konkreta betydelse. Han accepterar dock att exilen kan vara frivillig. Vilket är rimligt, om man betänker exempelvis hur aktivt Joyce och Beckett valde att skriva och leva i opposition till Irland. Något som däremot förblir diffust är exakt vad det är som en författare i exil lämnar. “Hemland” är ett begrepp som förändrats genom historien, och som kunde ha problematiserats mer. Det för skrivandets del mest avgörande [...] är nog att författaren lämnar sitt eget språkområde, om han gör det. I alla fall: i ett par översiktskapitel och ett antal fallstudier försöker Olsson ringa in den moderna exillitteraturen.” (<http://www.expressen.se/kultur/anders-olsson-ordens-asyl/>; lesedato 28.05.14)

“Författare i exil framhåller ofta språket som sin sanna hemvist, både som skydd och flyktmöjlighet. I “Ordens asyl” granskar Anders Olsson sambandet mellan exil och språkexperiment hos några av modernismens främsta. [...] För Ovidius var exilen påtvingad, en brutal utdrivning från världens centrum mot periferin, “gränsen där världen tar slut” som Ovidius uttryckte det. Den moderna exilen, menar Olsson, är oftast frivillig och beskriver en motsatt rörelse: från världens utkanter – Norden, Afrika, Latinamerika – till metropoler som London, Paris och New York. Liksom Brodsky framhåller Olsson nostalgin, “smärtan som ligger i förlusten av rötter och ursprungliga band”, som den centrala erfarenheten i exilens litteratur. [...] Oftast, menar Olsson, är han både och. Den grundläggande tanken i boken är att all exilliteratur rör sig fram och tillbaka i spänningsfältet mellan dessa poler: återgång och nyskapelse, idealiserad nostalgi och estetisk innovation. [...] En återkommande diskussion i boken handlar om exilförfattarens dragning till överdrift och extremism. Oftast yttrar den sig i stegrad nationalism och idealiserad nostalgi. Men överdriften kan lika gärna slå åt andra hållet, som i exilpolacken Witold Gombrowicz vilda fäktande med fosterlandet. När andra världskriget bryter ut blir Gombrowicz strandsatt i Argentina, där han sedan ägnar ett kvarts sekel åt att håna, smäda och på alla sätt förlöjliga sitt gamla hemland, inte minst för dess fördummade patriotism och förstelnade kulturliv. “Motexil” kallar Olsson det för, med ett uttryck lånat från Claudio Guillén.” (Fabian Kastner i http://www.svd.se/kultur/understrecket/exilforfattare-soker-asyl-i-spraket_6407251.svd; lesedato 02.06.14)

“Ett annat fall av transatlantisk motexil är Vladimir Nabokov, som drevs i landsflykt av ryska revolutionen och utvecklade sitt trespråkiga författarskap i London, Berlin, Paris, USA och Schweiz. Hos Nabokov är den nostalgiska polen ständigt närvarande. Liksom Ovidius skapade han ett imaginärt hemland, där barndomens S:t Petersburg på en gång tjänar som författarskapets musa och en plats för nostalgin att återkomma till. Samtidigt gör Nabokov genom sina konstfullt anlagda speglingar och ironier upp med alla nostalgiska tongångar. Precis som Gombrowicz fördriver han nostalgin med ett skratt utan att flödet av minnen för den skull stannas upp. [...] hur exillitteraturen genom ett minne bearbetar känslor av sorg, förlust och uppbrott, och olika strategier för att överkomma förlusten. [...] De invändningar jag ändå har mot boken har med det övergripande teoretiska resonemang som ramar in själva läsningarna att göra, och inte minst med själva exilgreppet, med dess vaga gränser mot emigration, kosmopolitism och främlingskap.” (Fabian Kastner i http://www.svd.se/kultur/understrecket/exilforfattare-soker-asyl-i-spraket_6407251.svd; lesedato 02.06.14)

Et landskap blir mer pregnant i en dikters hukommelse når hun eller han rives vekk fra dette landskapet og havner i eksil (Sauvaire 2013 s. 39).

Det finnes egne eksilforlag, dvs. som prioriterer eksillitteratur. F.eks. kom den polske forfatteren Witold Gombrowicz' roman *Trans-Atlantyk* på det franske eksilforlaget Instytut literacki i 1953.

“I år satte vi foreløpig rekord med minst 51,2 millioner mennesker på flukt verden over, ifølge Flyktningregnskapet 2014.” (*Klassekampens* bokmagasin 18. oktober 2014 s. 5) “Totalt var 65,6 millioner mennesker på flukt fra vold og væpnet konflikt i 2016. Dette er en økning på over 300.000 sammenliknet med 2015.” (<https://www.flyktninghjelpen.no/flyktningregnskapet/>; lesedato 12.09.17)

Litteraturliste (for hele leksikonet): <https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/litteraturliste.pdf>

Alle artiklene i leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>